

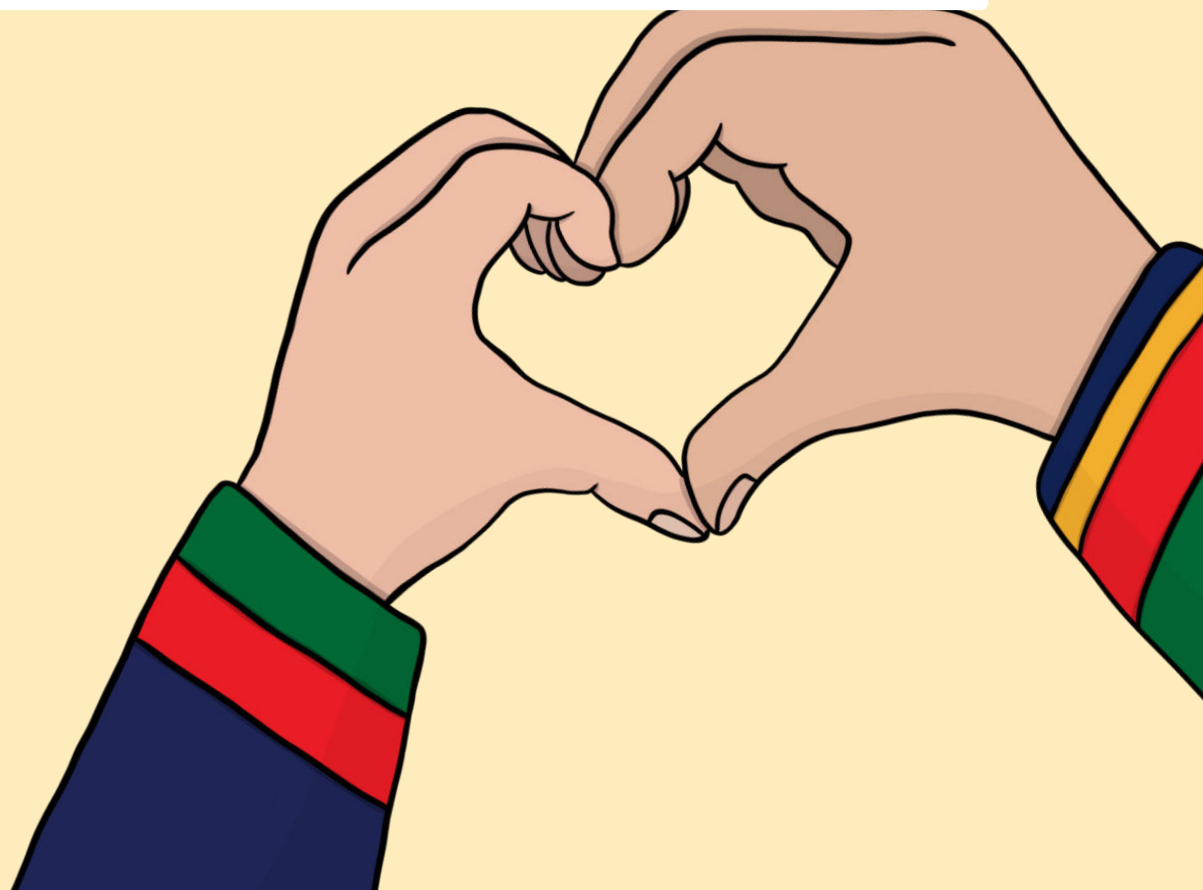
ČILGEJUVVON MÁNÁIDE JA NUORAIDE:

DÁRUIDUHTTINPOLITIHKKA, VEARRIVUOHTA JA SOABAHEAPMI

Redd Barna

Oanehis veršuvdna Duohtavuoda- ja soabahankommišuvnna raporttas mii čalmmustahtta vearrivuoda sápmelaččaid vuostá skuvllas

LÁIDEHUS

Dihtet go don ahte dolin sápmelaččat eai beassan hállat sáme giela skuvllas, ja olusat masse giela, kultuvrra ja eanavuoigatvuodaid?

Gávnnahan dihtii eambbo dán vearrivuoda birra, de Stuorradiggi ásahii duohtavuoda- ja soabahankommišuvnna, mii geigii iežas raportta 2023:s. Kommišuvdna guorahalai sápmelaččaid, kveanaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid dáruiduhttima, ja maid ferte bargat buoridit dili ovddos guvlui.

Redd Barna lea ráhkadan oanehis veršuvnna raporttas mánáide ja nuoraide mas guovdilastá sápmelaččaid ja vearrivuoda skuvllas. Prošektii gullá maiddái filbma ja sierra raporta mas sámi mánát ja nuorat mitalit duohtavuoda ja soabaheami birra.

Giitosat referánsajovkui, ohppiide, sámi nuoraide, illustratevrraide, gráfalaš hábmejeddiide, fágaolbmuide ja oahpaheddiide geat leat bargan dáinna.

Giitosat daidda mat leat dorjon prošeavtta:

Buot mánáin lea riekti dieđuide, gillii, kultuvrii ja beassat leat ieža

ON mánáidkonvenšuvdna guoská buot mánáide.

Muhtun dain rivttiin leat:

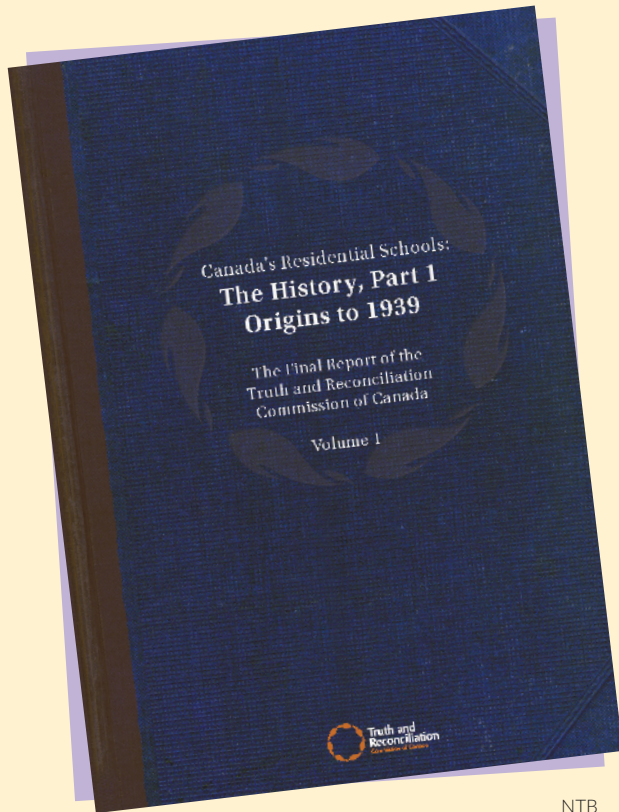
- **Li-vealaheapmi:** Li oktage mánna galgga meannuduvvot vuoigatmeahttumit iežas dahje váhnemiid kultuvrra, liikeivnni, sohka beali, giela, oskku, duogáža, doaimmahehttehusa dahje oaivila geažil.
- **Dieđut ja media:** Buot mánáin lea riekti oažžut dieđuid mat leat heivehuvvon mánáide, ja sii galget várjaluvvot váralaš sisdoalus.
- **Buorre skuvla:** Buot mánáin lea riekti vázzit buori skuvlla, gos besset ovdánit iešguđet láhkai ja gos olmmošvuoigatvuodát, luondu ja iešguđet kultuvrrat árvvusadnojuvvojit.
- **Eamiálbmogat ja minoritehtat:** Buot eamiálbmot- dahje minoritehtamánáin lea riekti hállat iežaset giela, doaimmahit iežaset kultuvrra ja iežaset oskku.

Mánát ja nuorat galget áddet mii lea dáhpuhuvvan dáruiduhttinpolitihka áigge ja dain váikkuhusain, ja maid ferte dahkat vai buohkat galget árvvusadnojuvvo dál ja ovddos guvlui.

DEARVVUOĐAIGUIN REDD BARNA

KOMMIŠUVNNAT MÁILMMIS

NTB

Eamiálbmogat lea eallán guovllus mealgat ovdal go dálá ráját bohte, ja sis leat iežaset gielat ja kultuvrrat. Olusat leat vásihan vearrivuoda: Giella gildojuvvui, kultuvra váldojuvvui, ja vuoigatvuodat lundui massojuvvojedje.

Vai áddešii mii dáhpáhuvai eamiálbmogiiguin ja vai duddjošii vuoiggalašvuoda, de leat olu riikkat ásahan kommišuvnnaid mat guorahallet eamiálbmogiid historjjá ja mo sii leat meannuduvvon.

Earret eará **Kanádas** ja **Kalaallit Nunaatas/Ruonáeatnamis** leat leamaš kommišuvnnat, ja dál maiddá **Norggas**, **Suomas** ja **Ruotas**.

NOROGGA KOMMIŠUVDNA

Mii Duohtavuoda- ja soabahankommišuvdna lea?

Stuorradiggi bivddii muhtun fágaolbmuid ja dutkiid guorahallat dáruiduhttinpolitihka Norggas. 12 miellahtu barge vihtta jagi.

Mii kommišuvdna lea?

Kommišuvdna guorahallá vearrivuoda ja ohcá duohtavuoda, geahčada mo dat váikkuha olbmuide ja árvala soabahandoaibmabijuid, namalassii ahte buohkaid dilli galgá buorránit ovddos guvlui.

Maid kommišuvdna guorahalai?

Kommišuvdna guorahalai mo stáhta meannudii sápmelaččaid, kveanaid/ norggasápmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid badjel 100 jagi ja dan váikkuhusaid.

Gos faktat bohtet?

Faktat bohtet badjel 760 olbmo vásáhusain, dutkamis, almmolaš dokumeanttain ja áviissain.

Maid dat ráhkadii?

Kommišuvdna ráhkadii badjel 700-siidosaš raportta faktaiguin ja mitalusain, ja árvalusaid soabaheapmái. Kommišuvdna geigii raportta Stuorradiggái 2023 geassemánu.

Geas lea ovddasvástádus čuovvuleamis?

Stuorradiggi oaččui ovddasvástádusa čuovvulit árvalusaid. Buohkat min servodagas ávžžuhuvvojedje maddái váldit ovddasvástádusa.

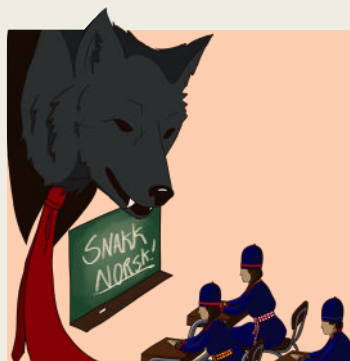
Maid Norgga kommišuvdna gávnnahii?

Dáruiduhttin-politihkka

Stáhtas lei mihttomearri dáruiduhttit sápmelaččaid. Stuorradiggi hábmii politihka ja lágaid badjel 100 jagi vai sápmelaččat galge heaitit hállamis iežaset giela ja eallit norgalažžan.

Illustreren: Ámo design

Čadaheapmi

Stuorradiggi ja stáhta geavahedje politihka, lágaid ja guottuid dáruiduhttit sápmelaččaid. Skuvla lei dehálaš dán politihkas, mas sámeigiella ii galgan geavahuvvot.

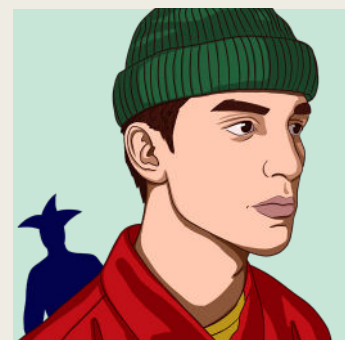
Illustreren: Ámo design

Váikkusat

Sápmelaččat leat massán giela, kultuvrra ja vuoigatvuodaid eatnamiidda ja resurssaide. Olles Norga lea massán máhtu sámi kultuvrra ja servodaga birra. Olu sápmelaččat gillájit ain givssideami ja vearrivuoda.

Illustreren: Birgitte Laksforsmo

Dáruiduhttin ain dáhpáhuvvá dál

Dáruiduhttinpolitihkka lea virggálaččat nohkan, muhto vuhtto ain dál. Váilu ain máhttu, ja leat ain negatiivvalaš guottut ja vealaheapmi.

Illustreren: Ámo design

Soabaheapmi ja doaibmabijut

Soabaheamis lea sáhka oahppat vearrivuoda birra maid sápmelaččat leat gillán, ja rievtti mielde dahkat juoga dainna. Sápmelaččat galget sáhttit eallit luonduin, kultuvrrain, eallinvugiin ja gielain – almmá vealaheami haga. Buohkat Norggas berrejit oahppat eambo.

Illustreren: Aino Danielsen

SÁPMELAČČAID BIRRA

Sápmelaččain leat iešgudet gielat,
iežaset kultuvra ja máhttu ja
gullelašvuotta lundui ja duovdagiidda.

Sápmelaččat lea álbmot mii lei dáppe
mealgat ovdal go dálá stáhtaráját
šadde, ja leat ássan iežaset árbevirolaš
guovlluin mánja duhát jagi.

Sápmelaččat leat
eamiálbmot Norggas,
Ruotas, Suomas ja Ruoššas.
Sámi guovllut dáin riikkain
gohčoduvvojit Sápmiin.

Eamiálbmogin sámi mánáin,
nuorain ja ollesolbmui
lea riekti hállat iežaset
giela ja doaimmahit iežaset
kultuvrra ja árbevieruid.

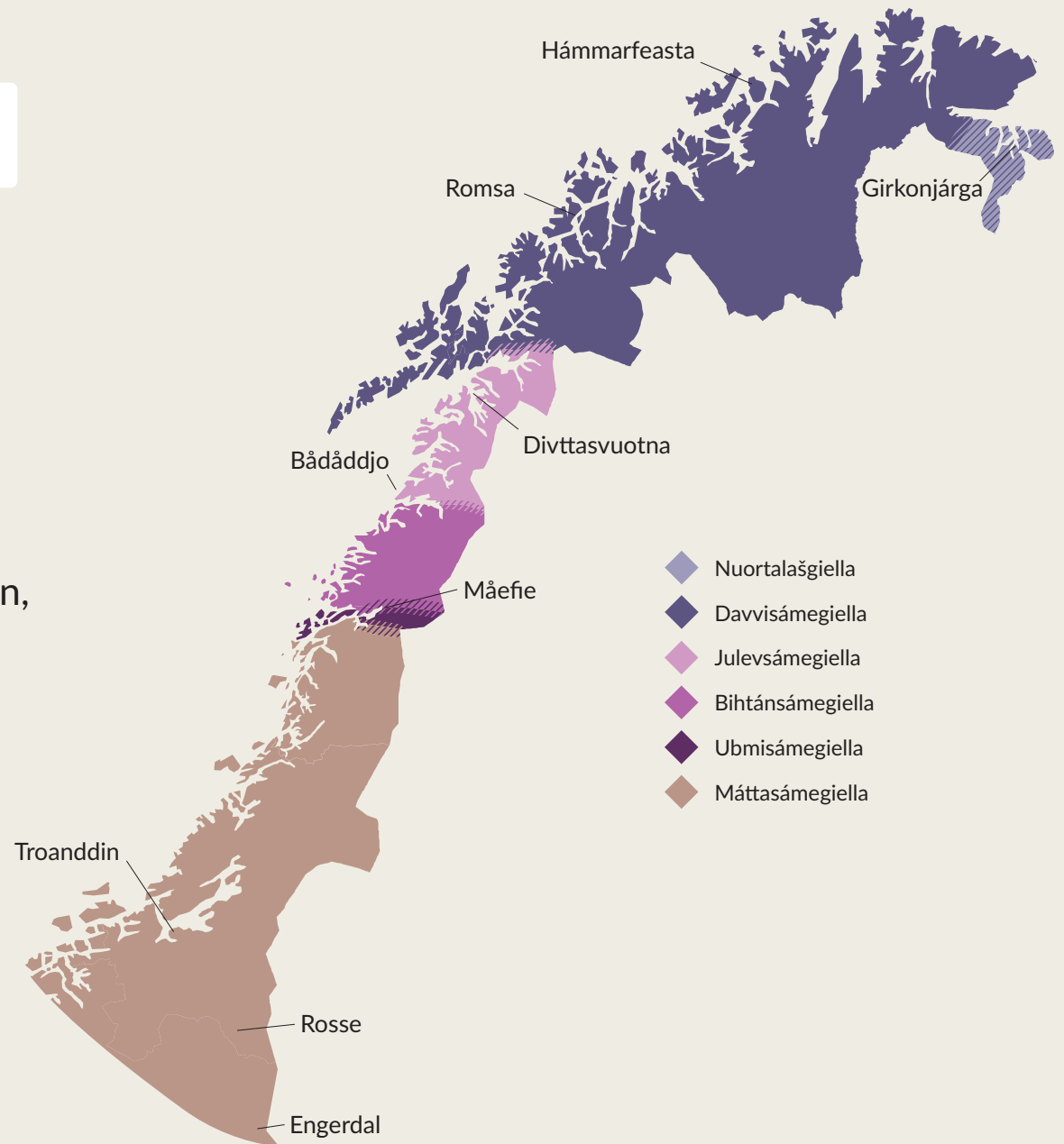

Giella ja geografiija

Gávdnojit 11 sámegeiela!

Norggas leat **julevsámegeiella**, **máttasámegeiella** ja **davvisámegeiella** **virggálaš gielat**.

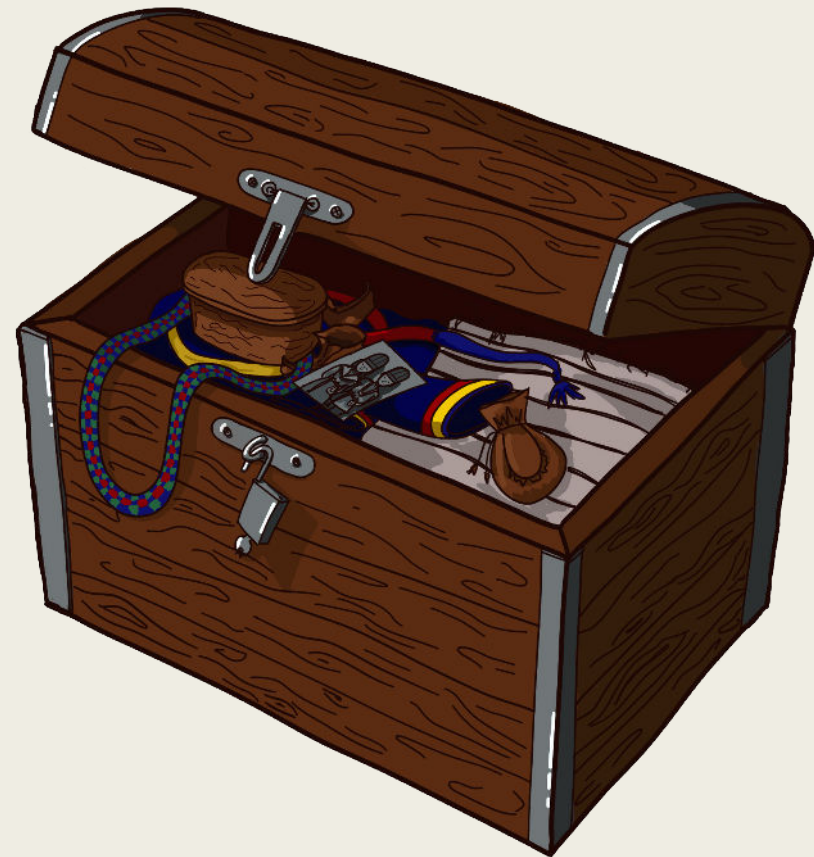
Norggas sámi guovllut leat davvin Finnmárkku rájes gitta Innlandetii máddin, muhto sápmelaččat orrot miehtá riikka.

Dáruiduhttinpolitihkka

Eanetlohku Stuorradikki politihkkáriin háliidedje jávkadit sámi giela ja kultuvrra. Stuoradiggi hábmii dáruiduhttinpolitihka «dáruiduhttin» dihtii sápmelaččaid ja eará minoritehtaid.

Dáruiduhttin lei almmolaš politihkka su. 1850 rájes gitta 1960 rádjai ja bisttii badjel 100 jagi.

Stáhta dáruiduhttin ja sámi vuoigatvuođarahčan

900 – 1852

Nationálastáhta ovdána

- Norga šaddá oktan riikan
- Girku ja stáhta huksejit našuvnna

1852 – 1900

Dáruiduhttin álgá

- Skuvla ja girku válđojuvvojit atnui
- Luonddugeavaheami vuoigatvuođat hedjonit

1900 – 1940

Dáruiduhttin čavgejuvvo

- Garrasat lágat ja njuolggadusat skuvllas
- Luohti gildojuvvon masá olles Sámis

1940 – 1963

Nuppástuhttináigi

- Soahti ja oddasishuksen
- Ain garra dáruiduhttin skuvllain ja internáhtain

1963 – 2010

Odda eamiálbmot-politihka guvlui

- Sámi kultuvra ja giella oinnolat
- Sámi vuoigatvuođat nannejuvvojit

Vaikko dáruiduhttinpolitihka lei garas, de sápmelaččat leat álo bargan sealluhit ja nannet giela, kultuvrra ja vuoigatvuođaid.

1906:
Isak Saba,
vuosttaš
sápmelaš
Stuorradikkis

1917:
Vuosttaš sámi
riikkačoahkkin
man Elsa Laula
Renberg jodihii

**1970- og
80- tallet:**
Áltá-akšuvdna
ja dáistaleapmi
huksema vuostá

1986:
Sámi leavga

1989:
Sámediggi

2021 – : Fovse-akšuvdna
olmmošvuoigat-
vuođarihkkumiid vuostá

Manne Stuorradiggi háliidii dáruiduhttit buohkaid?

Našuvdnahuksen

1814:s Norga šattai sierra riikan sierra vuodđolágain. Ulbmil lei okta našuvdna mas lei okta giella ja okta kultuvra. Buohkat galge dáruiduvvat, ja sápmelaččaid ja minoritehtaid kultuvra ja giella galggai jávkat.

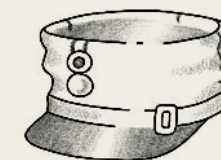
«Nálli»-jurddašepmi

Eurohpás bohciidedje jurdagat das ahte muhtun «olmmošnálit» ja kultuvrrat ledje buorebut go earát. Norgalaččat adnojuvvojedje čeahpibun ja buorebun, ja sápmelaččat ges ledje «luondduolbmot» ja sis lei unnit árvu.

«Dieda»

1800-logus dutkit geavahedje «nálleteorijaid» hábmet gova norgalaččain. Olu sámi guovlluin goivo hávdidiid, ja sámi oaiveskálžžut mihtiduvvojedje «duodaštan dihtii» dáid teorijaid.

Sihkkarvuodapolitihkka

Norga balai Ruošša dahje Suoma váldit Davvi-Norgga soadis. Sii balle sápmelaččaid ja kveanid doarjumin kránnjáriikkaid dan sadjái go Norgga. Stáhta háliidii sihkkarastit rájáid ja oskkáldasvuoda.

→ Buot dát lei boasttujurddašepmi ja váralaš jurddašepmi dolin.

Mo stáhta dáruiduhtii sápmelaččaid?

POLITIHKKA JA RUHTA

Stuorradiggi ráhkadii politihka ja juolludii olu ruđa dáruiduhttit sápmelaččaid.

LÁGAT

Stáhta ráhkadii lágaid mat bággejedje sápmelaččaid geavahit dárogiel namaid, dat válddii eatnamiid ja vuoigatvuođaid luondugeavaheamis.

GUOTTUT

Stáhta gilvvii guottuid mat dagahedje ahte olu norgalaččat, nugo politihkkárat, oahpaheadjit ja báhpát, meannudedje sápmelaččaid heajut olmmožin.

Ná stáhta čadáhii dáruiduhttima

Luondu ja ealáhusat

- Sápmelaččain lei ráddjejuvvon vejolašvuohta geavahit iežaset eatnamiid.
- Stáhta válddii árbevirolaš bivdosajiid.
- Stáhta válddii boazodoalloguovlluid ja čavgii njuolggadusaid boazodoalus.

Osku

- Sápmelaččain lei ráddjejuvvon vejolašvuohta geavahit iežaset eatnamiid.
- Stáhta válddii árbevirolaš bivdosajiid.
- Stáhta válddii boazodoalloguovlluid ja čavgii njuolggadusaid boazodoalus.

Namat

- Sápmelaččain galge leat dárogiel namat vai sáhtte oastit eatnamiid.
- Sámi báikenamat kárttain dáruiduhttojuvvojedje.
- Váhnemat bidje mánáide dárogiel namaid sámegiel namaid sadjái.

Giella

- Sámegiella váldui eret oahpahasas skuvllas.
- Stáhta gilvvii jurdaga das ahte sámegiela ii lean árvu.
- Kárttain, šilttain ja mediain ii galgan sámi giella ja kultuvra oidnot.

Kultuvra

- Olu guovlluin gildojuvvui luohiti, earret eará girkus ja skuvllas.
- Sámi dáidda ja duodji ii galgan oidnot.
- Gákti fudnojuvvui ja galggai čihkkojuvvot.

Dáruiduhttin skuvllas

– goas ja mo dáhpáhuvai dat?

1848

GUORAHALLAN

Stuorradiggi háliida eanet dárogieloahpahusa sápmelaččaide.

1851

SÁMEFOANDA

Ruđat skuvlii ja oahpaheddjiide vai oahpahit sámi mánáide dárogiela. Oahpaheaddjit ožžot bálkálásáhusa dan mielde man bures dáruiduhttet mánáid.

1870

ČAVGEJUUVUI

Sámeigiella lea masá oalát gildojuvvon oahpahasas. Galgá eanaš dušše dárogiela geavahit.

1898

WEXELS-PLAKÁHTA

Odđa giellanjuolggadusat ásahuvvojit, ja gielddus geavahit sámeigiela skuvllas šaddá čielgaseabbon. Oahppit sáhttet ránggáštuvvot hállamis sámeigiela.

1898

FAS ČAVGEJUOVO

Dáruiduhttin garrá. Stáhta hukse internáhtaskuvllaid, erenoamážit guovlluin gos dáruiduhttin lea unnimusat lihkestuvvan – Trøndelágas Finnmárkui.

1945

SOADI MAŊNÁ

Dáruiduhttin joatkašuvvá.

1960

DÁRUIDUHTTINPOLITIHKKA

Dáruiduhttin skuvllas loahpahuvvo almmolaš politihkkan, muhto guottut ja praksis joatkašuvvet mángga sajis.

Dáruiduhttin skuvllas

Skuvla lei dáruiduhttima dehálaš arena. Lágat ja politihkka rievdatedeje sámi ohppiid eallima.

OVDAL DÁRUIDUHTTIMA

Sámegiella lei oahpahušgiella skuvllas muhtun guovlluin

1826: sierra sámegiell oahpaheaddjioahppu

1837: vuosttaš sámi skuvlagirji

1867: Badjel 2200 mánás lei sámegiell oahpahuš

DÁRUIDUHTTIMA ÁIGGE

1898: Sámegiella ii galgan geavahuvvot skuvllas

1905: Sámegiell oahpaheaddjioahppu heaittihuvvui

Sámegiell oahpponeavvut eai ráhkaduvvon

Mánát sáddejuvvojedje internáhtaskuvllaide 7-jahkásažžan

Sámi giella ja kultuvra galggai jávkaduvvot mánáin

DÁRUIDUHTTIMA MAŊŊÁ

Sámegiella skuvllas lei lohpi 1959 rájes, muhto olu oahppit eai ožžon sámegiell oahpahuš eai ge oahpahuš sámi fáttáid birra

Sámi oahpaheaddji-oahput álggahuvvojedje iešgudet sajiin riikkas. Váilot ain olu sámegielloahpaheaddjit

Sámi oahpponeavvut leat ráhkaduvvon, muhto váilot ain olu

1867:s ožžo duppal geardde eanet mánát sámegiell oahpahuš go dál

2021–2022: Vuollil bealli mánáin ožžo sámegiell oahpahuš go 1867:s

VÁSÁHUSAT SKUVLLAS

[...] ja jus
[oahpaheaddjit] gulle min
sámasteamen, de lávejedje botnjat
beljiid nu ahte masá gahčče oaivvis
eret. Mii fidniimet doaškái, aiddo
ovdal manaimet galmmasin.»

- Oasáš muhtun olbmo vásáhusas

Olu sámi mánát sáddejuvvojedje
internáhtaskuvllaide čiežajahkásažžan ja
fertejedje orrut doppe, earret luomuin.
Muhtun olbmuin leat buorit muittut ja
ustitvuodát. Olusat gillájedje givssideami,
veahkaválddi ja illasteami ja mitalit
iežaset leamaš balus, dorvvuheapmin ja
váillahedje iežaset bearraša.

«Mun vázzen skuvlla ovcci jagi,
ja dat lei duohtaságas soahti. Earát bilkidedje «Du din
lapp» dahje «Lappjævel». Áddestalle suopmana, buot dát
lei dábálaš. Soaibman, čaibman, bilkideapmi.»

- Oasáš muhtun olbmo

Dáruiduhttima váikkuhusat ovdal ja dál

Giela massin

Olusat heite hállamis sáme giela, dahje hálle dušše suoli danne go heahpanedje. Muhtun sámi guovlluin giella jávkka masá oalát. Sáme giella ii galgan oidnot kárttain, šilttain ja mediain.

Unnit osku, dáidda ja kultuvra

Luohti adnojuvvui suddun. Olusat heite geavaheames gávtti ja čiegadedje iežaset sámi identitehta. Sámi oskkut ja árbevierut lei boastut ja vealahuvvon.

Ráddjejuvvon luonddugeavaheapmi ja eanavuoigatvuodát

Sápmelaččaide šattai váddásat geavahit eatnamiid ja riggodagaid, erenoamážit guollebivddus ja boazodoalus. Čáhcefámu, ruvkedoalu, bieggafámu, fápmolinnjáid, bartaguovlluid ja guollebiebmama huksemat áitet eallinvuogi, kultuvrra ja giela.

Dearvvašvuoda-hástalusat

Olusat leat gillán givssideami, vealaheami, veahkaválddi ja illasteami. Dát sáhtta adnot heahpadin ja dagahit psyhkalaš hástalusaid. Sámi giella ja kultuvra lea badjelgehččon dearvvašvuodasuoggis ja mánáidsuodjalusas.

Negatiivvalaš guottut

Olusat Norggas dihtet unnán sámi historjjá, giela ja kultuvrra birra. Dát dagaha ahte ain gávdnojit vealaheapmi, cielaheapmi ja negatiivvalaš guottut. Olu sápmelaččat vásihit ovdagáttuid, stereotipiijaid, givssideami, cielaheami ja rasismma.

IDENTITEHTA JA GIVRODAT OVDAL JA DÁL

Vaikko dáruiduhttinpolitihkka lei garas ja viiddis, de dat ii nagodan jávkadit sámi giela, kultuvrra, identitehta ja gullelašvuoda duovdagiidda.

Olu sápmelaččat leat sealluhan iežaset giela ja kultuvrra, ja dat lea nanus olusiidda dál. Mitalusat, eallinvuogit, árbevirolaš máhttu ja duodji lea maddái sealluhuvvon buolvaid mielde. Luonddugeavaheapmi lea ain dehálaš.

Olusat leat dáistalan sámi vuoigatvuodaid, giela ja kultuvrra ovddas, ja eambbosat leat váldimin giela ja kultuvrra ruovttoluotta.

DÁRUIDUHTTIN DÁHPÁHUVVÁ AIN DÁL

Olu áhkut ja ádját ja máttaráhkut ja -ádját gillájedje dáruiduhttinpolitihkas. Dát sáhttá maiddái čuohtat dálá mánáide ja nuoraide. Giella, kultuvra ja vuoigatvuodát sáhttet leat manahuvvon, ja bearrašat sáhttet fievrridit surgadis vásáhusaid viidásit.

Vaikko politihkka lea loahpahuvvon, de dat ain vuhtto. Olu norgalaččain lea unnán máhttu sámi kultuvrra birra, ja oahppit eai loga iežaset báljo oahppat dan birra. Olu oahpaheaddjit eai leat ieža ge oahppan sápmelaččaid birra iežaset oahpus.

Eanet vuogádagat eai vel sihkkarastte sámi vuoigatvuodaid doarvái bures, erenoamážit skuvllain gos váilot sámi oahpponeavvut ja oahpahus sámi fáttáid birra.

SOABAHEAPMI JA GE Aidnu Viidásit

Duohtavuoda- ja soabahankommišuvnna raporta lea čohkken Norgii máhtu vearrivuoda birra ja mat váikkuhusat das leat leamaš. Dáruiduhttin bilidii olu, ja olu manahuvvui.

Soabaheamis lea sáhka dovdat vearrivuoda birra, váldit ovddasvástádusa ja dahkat juoga dainna. Dát gáibida daguid, ja buohkat fertejit bargat veahkkálagaid.

Soabaheapmi lea dehálaš vai sápmelaččat galget beassat leat iežas ja ovdánahttit iežaset giela ja kultuvrra. Dasa lassin sámi historjá, kultuvra ja giella lea dehálaš oassi Norggas. Oahppit, oahpaheaddjit ja mii buohkat fertet oahppat eambbo.

Soabaheamis sáhtta leat sáhka olu áššiin.
Raporttas leat earret eará dát sánit čadnon soabaheapmái:

DOAIMABIJUT

Stuorradiggi ja olles servodat galgá váldit ovddasvástádusa soabahit. Dá leat kommišuvnna evttohusat mo dan dahkat:

Máhttu ja gaskkusteapmi

- Ráhkadit nationála guovddáža dutkama, muitaleami ja soabaheami várás.
- Oahpahit eanet dáruiduhttima birra skuvllain, allaskuvllain ja universitehtain.

Giella

- Vuoruhit sámegiella oahpahusa mánáidgárddi rájes gitta rávesolbmuid-oahpahusa rádjai.
- Čájehit sámegiellaid almmolašvuodas.
- Ráhkadit plána vai sámegiella galget leat ovttárvosaččat.

Kultuvra

- Vuoruhit sámi kultuvrra.
- Juolludit eanet ruđa sámi kultuvrii.
- Ásahit lagat ovttasbarggu gaskal nationála ja sámi kulturásahusaid.

Eastadit riidduid

- Čuovvulit doaibmabijuid vaši ja vealaheami vuostá.
- Čuovvulit evttohusaid ja vuoigatvuodaid.
- Kártet areálaid ja suodjalit boazodoalu.

Njuolggadusat

- Stuorradiggi ferte čuovvulit njuolggadus-rihkumiid.
- Oahpahit stáhta bargiid sámi vuoigatvuodaid birra.
- Eanet oahpahus universitehtain ja allaskuvllain.

«Kommišuvdna čujuha dasa ahte dáruiduhttin lea dagahan stuorra vahágiid sámi gillii, kultuvrii ja identitehtii, ja ahte dan váikkuhusat ain vuhttojit dál»

Gáldu: Duohtavuoda- ja soabahankommišuvdna (2023): Raporta Sturradiggái dáruiduhttinpolitihka birra sápmelaččaid, kvenaid/norggasuopmelaččaid ja vuovdesuopmelaččaid vuostá – ja dan váikkuhusat.

Loga eambbo

reddbarna.no/skole-forsoning